

Romano džaniben

časopis romistických studií | 22. ročník | 1/2015

Bylo nám dobře a pak přišla válka

Rozhovor s Annou Surmajovou

(*1932, Dlhé nad Cirochou)¹

(Rozhovor nahrála, upravila a do češtiny přeložila Helena Sadílková)

Oslavy sedmdesáti let od skončení druhé světové války byly nepřehlédnutelnou součástí letošního roku. I následující příspěvek je možné vnímat jako jednu z připomínek jednotlivých událostí, které (v tomto případě blíží se) konec druhé světové války přinesl. Letos v dubnu uplynulo sedmdesát let od rozpuštění tzv. „zajišťovacího tábora“ v Dubnici nad Váhom, který ve slovenském kontextu představuje konkrétní důkaz toho, jakým způsobem se měly osudy Romů na Slovensku po roce 1944 dle představ tehdejší vlády dále ubírat.² Díky souhře šťastných náhod můžeme toto výročí připomenout rozhovorem s Annou Surmajovou, jednou z pamětnic, která internaci v tomto táboře zažila jako dvanáctiletá dívka a letos v únoru oslavila osmdesáté třetí narozeniny.

S paní Annou Surmajovou jsem se seznámila díky nahrávání vzpomínek několika pražských Romů na jejich poválečný příchod do Prahy a postupné zabydlování v jejich novém domově, které jsme spolu se studenty romistiky, Romanou Hudouškovou a Janem Ortem, shromažďovali během loňského léta a podzimu. Práce tvoří součást rozsáhlejšího výzkumu poválečné migrace Romů ze Slovenska do českých zemí, ve kterém se se studenty zabýváme právě možností poválečný vývoj ve vybraných českých a moravských městech nahlédnout s ohledem na předchozí rodinnou historii, ale i vývoj situace v původních slovenských lokalitách.

Předkládaný text je vytvořen na základě dvou rozhovorů, které oba proběhly v domácnosti, kde paní Surmajová bydlí, za přítomnosti různých členů její rodiny. U rozhovorů byla ale vždy přítomna dcera paní Surmajové, Zdena Grundzová, vnučka Simona Grundzová a některé z pravnoučat, přičemž všichni z nich do rozhovoru také občas vstupovali. Publikovaný rozhovor je výsledkem zásadní editorské úpravy pracující s prepisy zaznamenaných rozhovorů. Jejich jednotlivé pasáže byly seřazeny tak, aby odpovídaly chronologii a pokud možno obsáhly všechny zásadní

1 Tento rozhovor a následující komentářový doslov vznikl v rámci Programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově č. P10 – Lingvistika, podprogram Romové v synchronní i diachronní perspektivě.

2 Historické texty k tématu fungování zajišťovacího tábora v Dubnici nad Váhom – viz např. Nečas, Ctibor. 2006. Nucená táborová koncentrace v Dubnici nad Váhom. In: Vagačová, Ingrid, Fotta, Martin. *Rómovia a druhá svetová vojna. Čítanka*. Nadace Milana Šimečku, Bratislava, s. 69–81. [Přetištěno z: *Tereziánské listy*, 10/1980, s. 34–49]; Janas, Karol. 2010. Zaisťovací tábor pre Cigánov v Dubnici nad Váhom. In: Janas, Karol. *Perzekúcie Rómov v Slovenskej republike (1939–1945)*. Ústav pamäti národa, Bratislava, s. 85–99.

sdělované informace k vybraným tématům, s hlavním zaměřením na období druhé světové války. Proto z něj pak vypadávají i některá další témata, která se způsobem vzpomínání a zpřítomňování prožitých událostí druhé světové války (nemluvě o životě poválečném) souvisejí. Jsou to například reflexe možností a způsobu odškodnění, ale i pochybnosti o tom, jak druzí vyprávění o válečných zážitcích vnímají, a o jejich přenositelnosti. Tato témata jsou tak v předkládané verzi rozhovoru spíše ilustrována.

Rozhovor byl veden v obou případech dvojjazyčně, v romštině a v češtině, což do určité míry odráželo způsob, jakým se oba jazyky v této rodině používají. Při finální publikaci jsme se po zvážení všech pro a proti nakonec rozhodli pro jeho překlad do češtiny, nechtěli jsme, aby jazyková specifická promluvy paní Surmajové zastínila obsah rozhovoru, a vzhledem k množství češtiny, které rozhovor obsahoval, nám též nepřišlo jako vhodné použít v Romano džaniben jinak obvyklejší zrcadlový překlad. V textu rozhovoru jsme záměrně zachovali zřejmě jediný z rysů specifických pro český projev paní Surmajové, a to používání apelativa „Cigán“, které používá v češtině pro označení Romů i v těch momentech, kdy nejde o citát, tedy reprodukci toho, jak byli dobově označováni. V romštině ale používá celkem pravidelně autoetnonyma „Rom“, což se také odráží v českých překladech z romštiny – v textu se tak vedle sebe oba výrazy objevují souběžně.

Na tomto místě ještě jednou upřímně děkuji paní Surmajové za ochotu o svých zážitcích z druhé světové války vůbec s někým cizím mluvit. Také jí, její dceři Zdeně Grundzové a vnučce Simoně Grundzové děkuji za vlídné přijetí a trpělivost, jakou s publikací rozhovoru měly. Navzdory pochybám paní Surmajové věřím, že její výpověď bude jako svědectví přijímaná i chápána. A přeju jí, kromě pevného zdraví, aby se navzdory nemožnosti zapomenout na traumatické události druhé světové války, ještě dlouho v kruhu svých blízkých těšila ze svých i jejich životních úspěchů a radostí, a tak si – slovy její pravnuky – dokázala odpočinout od všeho zlého, kterým si musela projít.

Helena Sadílková

Rodina

Narodila jsem se v roce 1932, v únoru. Já jsem Anna, po mamince. Tatínek byl Andrej. Keleš. Já jsem byla nejmladší dcera, bylo nás šest dětí: čtyři kluci a dvě holky, Mária a já. Měla jsem fotky, ale jak byla ta povodeň, v roce 2002, tak se mi všechno zničilo. Bydleli jsme v Soukenické, všude jsme měli vodu.

Bylo nám dobře, a pak přišla válka. Táta byl zedník, stavitel, uměl stavět domy. Uměl to i dědeček. Ten žil mezi Romy v Dlhém. A tatínek si později postavil svůj dům kousek dál [od Romů]. Byl to dobrý dům, velký, byl tam i sklep, všechno. Táta byl bohatý, staral se o nás, takže my jsme se měli dobře. Táta pracoval a nám kupoval, co jsme chtěli. Taky pěstoval brambory...

Váš tatínek měl i pole?

Ano, pole. Krávy, prasata, všechno. Pracoval a postupně si to všechno koupil. Prasata, krávy jsme měli, vlastní mlíko jsme měli, takže my jsme měli co jíst. Pak přišli Němci, už přišla válka a – Cigáni pryč! Do koncentráku, do tábora!

Bylo v Dlhém víc Romů, kteří takhle hospodařili?

Ne, ostatní byli chudší. Vyráběli podkovy a chodili dělat ty *valky*, nepálené cihly. Dělali pro gádže a z toho žili. My jsme byli z místních nejbohatší, ostatní Romové byli chudší. Táta byl bohatý. Měl všechno, krávy, slepice... Pole měl, kozy. Husy. Měli jsme všechno. On táta vydělal peníze.

(dcera:) Děda byl taky kovář, i on dělal gádžům podkovy. Ještě když už byl starší, pamatuji si to jako dítě. Jezdil jsme na Slovensko každý rok. Měl tam takovou kovárnu. A sedláci tam za ním chodili a nechali si dělat, co potřebovali.

V Dlhém bylo více kovářů. Chodili do Humenného, tam byl trh, tak tam ty podkovy prodávali a z toho žili. Dělali hřebíky a řetězy. Lidi se to učili dělat jeden od druhého. Prodávali je a z toho žili.

Byli tam mezi Romy i muzikanti?

Byli, krásně uměli zpívat a hrát. Ale umřeli v koncentráku, ti hudebníci. Jeden uměl tak krásně hrát! Dodor, Ján Demeter se jmenoval, hrál na housle. Chodil hrát sedlákům na svatby, se svými syny. Byl moc dobrý. I on byl v tom koncentráku a už se nevrátil. Dostal tam zápal plic.

A Vaše maminka pocházela odkud?

Od Košic. Ona pak domů už moc nechodila, když si vzala tátu. Tatínka si tam k nim někdo zavolal, aby mu tam postavil dům, protože jeho znali všude. Maminka už neměla ani mámu ani tátu, byla sama. A byla hezká, bílá, s šedivýma očima. Tak si ji táta vzal za ženu a pak jsme byli my. Umřela, ale až několik let po tom, co jsme se vrátili z koncentráku. Byla dobrá hospodyně. Táta stavěl baráky a máma se starala o hospodářství. Maminka dokonce chodila do školy, uměla psát i číst. Někdo [do školy] chodil, někdo ne.

A Váš tatínek?

Táta taky chodil do školy. Když chtěl někdo stavět, musel s ním podepsat smlouvu. I moji bratři do školy chodili, ale mě už nevzali. Nás Slováci nechtěli do školy brát – ona nemusí!

Během války

Němci nás nechtěli a gadžové nás taky neměli rádi, ti Slováci. V tom Dlhém byli nejhorší ti Slováci. Ani do školy nás nebrali, nic. Cigáni! HUUUUUU! Dělali po nás. Bydleli jsme od nich kousek dál, nic nám nedělali, ale potom, když přišli Němci, pak už nás tam nechtěli. Nechtěli, aby tam bydleli Cigáni.

Odsunuli vás bydlet ještě dál za vesnici?

Ne, bydleli jsme pořád stejně. Měli jsme pěkný dům. Táta dělal zedníka, tak my jsme měli doma všechno moc pěkné.

Jeden můj bratr, Bagači, odešel na vojnu, jako voják. Jmenoval se Andrej Keleš, po tátovi. Pak ho zabili. On byl šikovný, chodil do školy, a ten druhý, můj nejstarší bratr, taky. Ten se jmenoval Josef Keleš – on měl jinou maminku. Ta zemřela a pak si můj táta vzal moji maminku. Oni brali do armády víc Romů, ale toho [Andreje] brali hned! Brali je do armády, [aby] bojovali. A můj bratr pak měl i šarži. Andriš, po tátovi. Bojoval v armádě, zajali ho Rusi a on pak bojoval s nima, za Rusko, proti Němcům. Dostal se do Svobodovy armády. Tři roky tam byl, v tom Rusku. Pak se vrátil na Slovensko, do Dlhého, kde jsme bydleli. Myslel, že nás tam najde, ale my jsme byli v koncentráku. Přišli Rusi a vzali ho zase bojovat. Na Duklu, to byly nejhorší boje. A v Liptovském Mikuláši ho pak zastřelili Němci, zabili ho. Pak nám poslali tu jeho vojenskou knížku. Byl tam jako voják [vyfocený], s tou šarží, byl to krásný voják. Hezký člověk, krásný chlap.

Ještě před tím, než nás odvezli do koncentráku, tak se u nás bojovalo, strašná válka tam byla. Táta už nechodil dělat. Když byla válka, tak nikdo nic nechtěl. Manželova sestra neměla ruku – ona šla dělat ke gádžům, kopat brambory, chodila pomáhat lidem za jídlo, ale zrovna přesně tohle pole bombardovali a jí to odtrhlo ruku. Všichni Cigáni se schovávali. V lese. Celý den byli Romové v lese a večer jsme tajně chodili domů, do toho Dlhého.

Němci nás vyhodili z domu a sami se k nám nastěhovali. Spali u nás v domě a my jsme se [chodili] schovat na půdu. Někteří Němci byli dobří. Sice nás vyhodili, ale aspoň – jděte nahoru, na půdu! – a oni spali v domě.

Sedláci nás tam ale nechtěli. Takoví na nás byli. Přivedli Němce – a pryč Cigánov! Ti Němci přijeli, s vozama, naložili nás na ně a odvezli do Humenného. Celou vesnici Cigánů.

Kolik vás tam tehdy bydlelo?

Hodně nás tam bylo. Takových osmnáct, dvacet domů.

Dubnice nad Váhom

Přijeli Němci, vzali nás a odvezli do Dubnice. Bylo to v prosinci, na Vánoce. Přišli za tmy, ve čtyři hodiny ráno. Rostly tam takové stromy, a ti místní gardisti [si stoupli] za ty stromy, a schovávali se tam, jakože si nás berou ti Němci... Sebrali celou vesnici Cigánů. A do Humenného, do vlaku a – Trenčín. Tam byl ten tábor. Z Humenného jsme jeli vlakem, asi tři dny, ten vlak pořád někde stál a my jsme se báli, že s námi někde vybuchne. Vyložili nás v Trenčíně a pak jsme šli pěšky, asi dva nebo tři kilometry, do toho tábora, do těch baráků pro trestance. To byl takový tábor. Koncentrační. Co jsme všechno zkusili, to vám ani nemůžu mluvit!

A to vzali jenom vás, lidi z Dlhého, nebo i odněkud odjinud?

Brali i další Romů – z Jablonky, ze Sniny, ze Stakčina a z Medzilaborců. Asi ze čtyř vesnic. Nevzali nikoho z Lubiše, tam je nedali. A z Kamenice taky ne. Někteří sedláci se Romů zastali – tihle Cigáni tady můžou bydlet. Ale v tom táboře, tam už bylo hodně Romů. Spoustu jich tam zavřeli. Protože nechtěli, abysme na Slovensku bydleli.

Co se stalo, když jste do tábora dorazili?

Rozdělili nás. Nás děti nechali s mámou a chlapy dali zvlášť. Ženské byly v táboře [zavřeně] spolu s dětmi, a chlapi chodili pracovat, dělali pro Němce, kopali jim zákopy. Taky je nutili cvičit – sebrali je večer a do desíti museli cvičit a všechno možný. Ti naši vojáci, slovenští, ti nám toho tolik nedělali, zato ti němečtí vojáci, ti velitelé, no..., to byli...! Co oni zkusili ti chlapi, to není možné. A my, děti!

Kolem tábora byly dráty, nesměli jsme nikam jít. A když se někdo odvážil dostat se do té vesnice, do toho Trenčína, lidi chodili něco si tam vyžebrať, kus chleba nebo peníze, tak už [na ně] ti Němci číhali. Chytli je a hned do umývárky, a tam je strašně zmlátili pendrekama.

Bydleli jsme v takových baráčcích, v místnosti byly postele, palandy až nahoru. V jedné místnosti nás bylo dvanáct. Já a sestra jsme tam byly s mámou, protože my byly ještě malé, ale bratry, co byli starší, tak ty dali dohromady s chlapama. Nesměli za náma chodit. A táta, když k nám přišel, tak se musel schovávat pod postelí.

Jednou přišli bachaři a hledali ty mladý kluky. A našli [je]. No to bylo! – On se na nás jen šel podívat, to je syn! ... Až postel s ním sbalili a mlátili do něj. Byl tak zmlácený... Ti bachaři, to byli hrozní lidi. Byli mezi nima i Cigáni, mezi těmi bachaři, museli [být] s nima, s těma Němcema.

Byl mezi nima i někdo z Dlhého?

Ne, nebyl. Oni tam v tom táboře byli, už když jsme tam přišli. Byli to čtyři chlapi, Romové, z Michalovců, všichni čtyři byli z jedné vesnice.

A co se nimi pak stalo, to víte?

Pak se vrátili domů a naši Romové je chytili a zmlátili je. Farbár se jmenoval, ten chlap. Lidi od nás ho potkali, poznali ho a děsně ho zmlátili – tys nás mučil, tys byl s Němcema! Ten druhý se jmenoval Salaj. Takový šarkáň to byl! Salaj a ten Farbár. Můj zeťák ze Slovenska ho chytl, toho Farbára. Zmlátili ho – tak tys je tam bil, moji sestru, moje bratry...

Co vám v táboře dávali jíst?

Dali nám trochu vody, jako polívku, a kousek chleba. Jeden chleba na celý týden. A nás bylo kolik, pět lidí! Nalil vám dvě tři vařečky a jezte! A kousek chleba, a s tím jsme museli vydržet celý den. Tak proto lidi chodili tajně do té vesnice, vyprosít si trochu jídla. Moje máma ne, ona už byla starší. A když je Němci chytili – do umývárky, a tam je zbili, zmučili.

Byli jsme strašně hladoví! Někteří lidi dokonce jedli šlupky z brambor – vyhazovali je tam z kuchyně na hromadu, tak oni si to sbírali a opékali na kamnech a pak je jedli. I můj manžel, on byl ještě malej kluk – ukázal, že má kousek chleba. Tak ho vzali na umývárku a taky ho zmlátili.

Vlasy nám ostríhali, dohola. Přímo na Vánoce. Pak taky vzali ženské a koukali jim, s prominutím, do zadku, taková kontrola jako, jestli nejsou nemocné. Němci nás takhle brali. Mě ne, já jsem byla malá holčička. Tak se tam musely takhle..., to... ukazovat. A když ne, tak měli takovou palici, takovou velkou rákosku a šmik po holém zadku. Takhle nás mučili. Zkusili jsme dost.

Můj manžel tam měl tátu. Jeho i jeho dceru vzali Němci a řekli jim, že je odvezou do nemocnice. Tátu a tu manželovu sestru. Ona byla akorát těhotná. A neměla ruku – říkám, jak u nás bombardovali, tak jí tam ta bomba odtrhla ruku. Tak ty Němci řekli – že do nemocnice. Vzali najednou 10 lidí a [odvezli je] do lesa, v autě měli krompáče a lopaty. V lese měli vykopané jámy a hned tam všechny postříleli. I tu manželovu sestru. Ona měla břicho, byla těhotná, měla brzy rodit! Deset Cigánů, každý den, každý den je brali. Němci jim slíbili, že je vezou někam, kde se najedí, kde to bude dobré. A přitom je odvezli do lesa. To bylo asi třikrát, co je odváželi.

A jak jste se dozvěděli, že je zabili?

To už jsme pak věděli. Nevrátili se jeden den, druhý den, a pak už jsme věděli, že je odvezli do lesa. Přišlo nějaké hlášení, nějaký německý velitel to přišel říct, že – kaput, všecko, Cigáni kaput! Postříleli je. Ta manželova maminka plakala, i jejich děti, že už nemají tátu.

Jak se jmenovali, tatínek Vašeho manžela a ta manželova sestra?

Surmaj, Ján. A ona byla Telváková, po manželovi. Pavlína. Její dcera ještě žije, tady v Praze. Měla tři dcerky, Pavlínou, Eržu, Márii, a byla těhotná se čtvrtým dítětem.

Četla jsem, že po válce potom v tom lese dělali exhumaci, aby se zjistilo, koho tam přesně zabili...

Z našich tam nikdo nejel. Už to nechtěli vidět.

V táboře byla tyfová epidemie. Onemocněl někdo z Vaší rodiny?

Ano, byli jsme nemocní, i já jsem byla nemocná, všichni, ale uzdravili jsme se. Pili jsme čaj a tak jsme se uzdravili. Můj táta tam měl peníze, tak on tam od někoho kupoval čaj a vařil nám ho. Němci ale nevěděli, že máme peníze.

Od koho ten čaj kupoval?

Od Romů ze západu, protože oni tam byli zavření i západňáři. A za nimi tam chodili jejich známí, nosili jim tam jídlo. Oni byli bohatí, tihle Romové. Tak od nich to táta kupoval. Tajně, aby to nikdo nevěděl.

Co my jsme tam všechno zkusili! To vám ani nemůžu všechno vypovídat.

Ale tohle všechno, co vám říkám, to není nic platné. Protože mi to nikdo nebude věřit. To, co říkám. To byla taková hrůza!

Odchod z tábora

Byli [tam] nějakí hodní Slováci, vojáci, a řekli nám – helejte, my vám otevřeme tu bránu a všichni ven, utečte. Jděte do skladu, naberte si jídlo, chleba, a musíte utéct, protože už se blíží Němci. Jako že už bude konec války. Byli to gardisti, ale byli dobří, tihle Slováci. Zato ti němečtí, to byli...! A jak [nám] to řekli, tak táta, máma i všichni ostatní, hned šli do skladu, nabrali si jídlo a utekli. A dva měsíce jsme pak šli pěšky, z toho Trenčína až do toho Dlhého nad Cirochou. Takhle jsme z toho tábora utíkali. Pěšky. Pěšky! Spali jsme po lesích. Čtrnáct dní jsme se schovávali v lese u Trenčína. To bylo něco strašného! Spali jsme venku, v lese a chodili jsme bosí... co my jsme zkusili. V dubnu nás propustili a květen, červen – to už jsme došli, to už jsme byli doma. A pěšky, bosí! A přitom se ještě bojovalo, s Němcema, ještě bojovali.

Utekli jsme do lesa, a tam jsme se schovali. Přišli nějakí Němci: táta zdvihal ruky, že nic, že on nic – a oni hned, že nás postřílí. A táta je prosil – ne, my jsme byli tam..., že jako nás sebrali Němci do tábora. Tak nás pustili. Ale kolik jiných lidí od nás postříleli! Chytili je, mysleli si, že to jsou partyzáni a zastřelili je. Partyzán, partyzán! Jeden Cigán byl žebrat, jak utíkali z té Dubnice. Šel žebrat o jídlo po vesnici a Němci ho chytili – to je partyzán! Ale on nebyl partyzán, on jen měl takové šaty, z toho skladu, co si vzali z tábora. Zabili ho. Postřelili ho, on tam upadl a umřel. Zabili ho.

Nevím, jak se jmenuje ta vesnice, ale nás tam nechali asi týden bydlet. Utíkali jsme z toho tábora, a tak nás tam nechali, dokud neskončí ty boje. Dali nám nějakou místnost, spali jsme tam po zemi. Asi týden. A pak se jim tam ztratily nějaké klíče, Němcům, ztratili klíče – a že tam je sklad, a že když se nenajdou, řekli ti Němci – všechny vás tady zabijeme, postřílíme, podpálíme vás. Za tři hodiny přijde jiný Němec, byl to hodný člověk, můj bratr mu hlídal koně. A říká jim – ne, ne, tihle Cigáni jsou dobří, hodní, oni ty klíče nemají, tady je máš! – a dal mu je. Tak nás nechali, neupálili nás. Vždyť ten jeden hrozil, že to tam všechno podpálí a my že uhoříme taky.

Pěšky, pěšky, pěšky, pořád, už jsme ani necítili nohy. Šli jsme bosí, neměli jsme nic! Dva měsíce to trvalo! A nakonec – ani nevím, odkud to bylo, nám Rusi zastavili [svoje] auto, vzali nás do auta a přivezli až do toho Dlhého. Byli hodní, viděli, že jdeme pěšky, na zádech jsme měli ty svoje rance, tak nás vzali a přivezli nás domů. A jak nás Rusi osvobodili, tak už bylo dobře. Takže na ty Rusy nemůžu nic říkat, oni byli dobří.

Někteří Romové říkají, že ruští vojáci potom taky chodili...

Ano, někteří ano, znásliňovali ženské. Taky se mezi nimi našli takoví. Němci byli

taky někteří dobří – necháme vás tady na půdě, vy jste dobří Cigáni. A ti druzí Němci – zabít Cigánov! Já vám nemůžu ani mluvit, co jsme zkusili.

A když jste dorazili domů, stály ještě vaše domy? Měli jste vůbec kam jít?

Měli jsme kam jít, domy stály, ale všechno bylo vybrakované. Tatínek měl v domě nábytek, pozval si stolaře a nechat si udělat postele, skříně, židle, všechno nové, takové velké hodiny taky měl, krásné – a nic. Našli jsme tam holé zdi. Všecko nám sebrali, nevíme kdo. Brambory – táta měl doma schovaných aspoň deset pytlů brambor – všecko bylo pryč. Ty prasata a krávy, ty jsme jim museli dát ještě my, ty si rovnou sebrali ti Němci. Co já vím, co s nimi udělali?

Po válce zase začal tatínek pracovat. Dál stavěl ty domy. A maminka zase hospodařila. Tatínek měl pole, tak zasadil brambory. Postupně dal všechno tatínek zase dohromady. A tak jsme si potom už žili dobře.

A ti Slováci, co tam bydleli...

Ty vzali do lágru, ty Slováky, co nás vydali Němcům. Byli tam půl roku, ale nevím, kde. Říkali – my už tady nechceme Cigány, dejte je někam – a přišli s těma Němcema. Ale my jsme to moc dobře viděli, jak se tam ti Slováci, ti gardisti schovávají. Miro Papidžan se jmenoval a ještě jeden byl. Gardisti to byli. A co s vámi, s Cigány? A co tady budete? – říkal. Ale že mu ti Cigáni chodili dělat na pole, kopali, orali, sázeli mu, to už nevěděl. Přímo k němu chodili dělat a on jim za práci dával jídlo. Byli to strašní lidi, tihle dva Slováci, gardisti. Ten předseda, Šoltis se jmenoval, a jeho zeť, ten Papidžan. A jak jsme se vrátili, tak můj bratr a táta je šli nahlásit, že oni nás poslali do toho tábora. Vzali a evakovali je někam do lágru, kde byli asi půl roku. A pak se vrátili domů. Bydleli jsme tam, dívali jsme se na ně. A oni řekli – to není pravda, my jsme vás [Němcům] nedali! Ale my jsme dobře věděli, že nás Němcům dali oni.

Byl ve vesnici někdo, kdo se vás tenkrát zastal?

Ne, nikdo.

Čechy

Pak jsme přišli sem do Čech, a tady už to bylo lepší, tady nás měli lidi rádi. Jeden Cigán, který se už do Čech dostal, řekl – půjdeme tam, jsou tam hodní lidi, uvidíte.

Kdo to byl?

Jmenoval se Birčák. Byl to voják, byl v armádě s mým bratrem. Oba bojovali v Rusku, ve Svobodově armádě. Svoboda byl slavný voják, prezident. Bojovali v jeho armádě. A Slováci nás [tam] moc nechtěli. Tak jsme utekli pryč – vy si tady buďte, my půjdeme jinam. A tady [v Čechách] nás chtěli, tady nás přijali. Gottwald nás přijal, neřekl – běžte zpátky, kde jste žili. Věděl, že jsme Cigáni, že jsme přišli a že bydlíme v Praze, nechtěl, abysme utekli zase zpátky na Slovensko.

Kdy jste do Čech přišla vy?

(dcera:) To ti bylo osmnáct, ne?

Monika už byla tehdy na světě, byly jí takové dva roky. Přišla jsem sama, s manželem. Tatínek nám vystrojil svatbu – hrál nám ten Ján, Kačkár se jmenoval, jeho táta umřel v koncentráku, ale on to přežil, tak on nám tam hrál. On pak bydlel taky tady, na Vinohradech. Udělali nám hezkou svatbu. Můj manžel byl tak mladoučký! Měl 17 roků a já 18. A pak přišly děti. Monika se narodila ještě na Slovensku...

(dcera:) A já už tady, v padesátém třetím roce.

Nebylo to jednoduché, ale muž sem chtěl jít, tak jsem šla také, za ním. Jeho rodina už tady v Praze bydlela. Všichni jezdili do Prahy, tady se žilo lépe, a Slováci nás tam nechtěli, to se nezměnilo. Když nás potom viděli – záviděli. Vy jste bohatý, vy jste takový, vy jste takový! Pak nám i záviděli. Ale oni chodili taky, ti Slováci, dělat práci [na různých místech] po Čechách. Ale my jsme přišli do Prahy a v Praze jsme už zůstali. Pak jsme tady v Praze dostali byt. Měli jsme tady všechno, byty, práci, všechno. Já jsem dělala několik prací, uklízela jsem domy a také v Labuti. Tam jsem uklízela sedmnáct roků. Celou Labuť jsme myli, od shora až dolů. K tomu sedm baráků, hospoda..., proto mám všechno bolavé, ty kýble vody. U Labutě jsme pak i bydleli, v Biskupské ulici. A domů [na Slovensko] jsme jezdili s dětmi na prázdniny.

Protože Váš tatínek a maminka do Prahy neodešli.

Ne, oni zůstali tam, oni se tam měli dobře. Pak maminka umřela a táta si vzal manželovu maminku. Žili spolu dál v tom Dlhém. Jí zabili Němci v koncentráku manžela a dceru. Zůstali na Slovensku. Táta měl peníze, dostával hezkou rentu. Potom tatínek umřel, a tak jsme si ji vzali sem, tu naši babičku, protože na Slovensku sama zůstat nemohla. Táta zůstal na Slovensku, tam umřel a tam je taky pochovaný. Ale jezdil za námi, vozil nám uzené maso, fazole, všelijaké jídlo, dokud jsme ještě na tom nebyli tak dobře. Protože můj manžel nejdřív tolik nevydělával a já měla děti, musela jsem je vychovat. Pak jsem dělala v té Labuti, uklízela jsem domy a hospodu, tak už jsem taky vydělávala. Nájem jsme si platili, měli jsme krásný byt!

Nejdřív jsme bydleli v Růžové ulici. Pak nám dali z národního výboru byt v Havlíčkově ulici. Byl moc pěkný. Podali jsme si žádost a za půl roku nám ho dali. To už je dávno, dřív tu byli lidi dobří, Češi, měli nás rádi. To [až] teď takoví nejsou. Nechtějí Romy. Ale dřív se k nám chovali jinak, sousedi nás měli rádi.

(dcera:) Kdo tě znal, tak tě měl rád, kdo ne, tak tě rád neměl. To je pořád stejné. Když tě gádžové znají, tak tě mají rádi, a když ne, tak se tě straní.

V Soukenické ulici jsem taky bydlela, kolik roků, a v Biskupské. Manžel byl v ČKD Stalingrad. Hledal práci a dali mu ji tam – jdi do továrny, do Stalingradu,

přibírají. Dělal tam dvacet roků. Udělal si tam kurz, na jeřábníka a dělal pak s jeřábem. A jiný jeřábník ho jeřábem přimáčkl, chytl mu nohy, ale vyléčili ho a dělal tam dál.

Přišli za Vámi do Prahy i Vaši sourozenci?

Sestra ne, zůstala na Slovensku, bydlela v Radvani. A nejmladší bratr také ne, ten pak prodal ten náš dům a odstěhoval se do Humenného. Ze Slovenska nám napsali, že máme dostat nějaké peníze, za ten dům, za ten majetek. Ale byli jsme hloupí a nejeli jsme tam. Muž řekl – ooo, co nám dají? Tak už tam teď nic nemáme, všechno nám sebrali, majetek. Pole nám sebral stát a dům prodal bratr. Gádžům. Nám se líbilo tady, tak jsme tady zůstali. A dva bratři sem přišli taky, sem a do Karlových Varů.

Všichni přišli do Prahy a tady pak i umřeli. Tady [to bylo] nejlepší. Všichni Romové, co s námi byli v koncentráku, pak bydleli tady, na Vinohradech, ale to už je všechno pryč, všichni umřeli. A já jsem tady zůstala skoro sama. Vidíte, kolik nás tam bylo, a teď jsem tady sama.

Nejdřív mi dali důchod 400. A potom přišly z toho koncentráku papíry, že mám nárok na velký důchod, že jsem byla v koncentráku, za to, co jsme si zkusili. Já se teď mám dobře. Platějí nám dobrý důchod. Kdyby žil manžel, tak bysme měli dva. Ale on už umřel, nedočkal se [toho].

(pravnučka:) Babi, aspoň, že už si teď odpočineš od toho všeho, co jsi prožila.

Jenom jestli mi budou lidi rozumět, pochopí to, co jsem tady říkala? Co my jsme tam zkusili, to až pořád brečím!